Rättsfallssamlingen

FÖRSLAG TILL AVGÖRANDE AV GENERALADVOKAT
ELEANOR SHARPSTON
föredraget den 11 september 2018 [1]

Mål C-457/17

Heiko Jonny Maniero
mot
Studienstiftung des deutschen Volkes eV

(begäran om förhandsavgörande från Bundesgerichtshof (Federala högsta domstolen, Tyskland))

”Direktiv 2000/43/EG – Likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung – Artikel 3.1 g – Utbildning – Stipendier som ges till studenter som avlagt den första juridiska statsexamen”

1. ”Ingen bestrider att de ungas utbildning kräver lagstiftarens särskilda uppmärksamhet … men frågan vad som är utbildning måste tas i övervägande.” [2]

2. Den europeiska lagstiftaren har antagit lagstiftning i detta avseende, vilken bland annat erkänner rätten till utbildning som en grundläggande rättighet. [3] Begreppet ”utbildning” har emellertid inte definierats däri. Denna begäran om förhandsavgörande påkallar att domstolen besvarar denna klassiska fråga, nu inom ramen för unionsrätten, närmare bestämt rådets direktiv 2000/43/EG. [4] Vad är utbildning?

Tillämpliga bestämmelser

Direktiv 2000/43

3. Syftet med direktiv 2000/43 är att fastställa en ram för bekämpning av diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung. [5]

4. Artikel 2.1 förbjuder både direkt och indirekt diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung. Enligt artikel 2.2 anses direkt diskriminering förekomma ”när en person på grund av ras eller etniskt ursprung behandlas mindre förmånligt än en annan person behandlas, har behandlats eller skulle ha behandlats i en jämförbar situation”, och indirekt diskriminering ”när en skenbart neutral

1 Originalspråk: engelska.

2 ” τι μὲν ο ν τ νομοθέτ μάλιστα πραγματευτέον περ τ ν τῶν νέων παιδείαν, ο δε ς ν μφισβητήσειε … τίς δ ἔσται παιδεία … δε μ λανθάνειν”. Aristoteles, Politik, bok 8.

3 Artikel 14 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (EGT C 364, 2000, s. 1) (nedan kallad stadgan).

4 Rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung (EGT L180, 2000, s. 22).

5 Artikel 1.

bestämmelse eller ett skenbart neutralt kriterium eller förfaringssätt särskilt missgynnar personer av en viss ras eller ett visst etniskt ursprung jämfört med andra personer, om inte bestämmelsen, kriteriet eller förfaringssättet objektivt motiveras av ett berättigat mål och medlen för att uppnå detta mål är lämpliga och nödvändiga".

5. Artikel 3.1 anger att "inom ramen för gemenskapens befogenheter skall detta direktiv tillämpas på alla personer, såväl inom den offentliga som den privata sektorn, inklusive offentliga organ, i fråga om följande: … (g) Utbildning …".

Nationell lagstiftning

6. Direktiv 2000/43 införlivades i med tysk rätt genom Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (allmän lag om likabehandling, nedan kallad AGG).

7. 1 § AGG förbjuder all diskriminering på grund av bland annat ras eller etniskt ursprung. 2.1.7 §, som införlivar artikel 3.1 g i direktiv 2000/43, anger att förbudet innefattar diskriminering med avseende på bland annat utbildning. I 3.1 och 3.2 § definieras direkt och indirekt diskriminering som är förbjuden enligt den lagen.

De faktiska omständigheterna, förfarandet och tolkningsfrågorna

8. H.J. Maniero är italiensk medborgare född och bosatt i Tyskland. År 2013 avlade han en juristexamen vid ett universitet i Armenien.

9. Den 11 december 2013 tog H.J. Maniero kontakt med Studienstiftung des deutschen Volkes e.V. (tysk akademisk stipendiestiftelse, nedan kallad stiftelsen), som är en registrerad förening som delar ut stipendier, för att ansöka om ett stipendium för deltagande i "Bucerius Law Programme" som avser att främja projekt för juridisk forskning och studier utomlands. [6]

10. Stiftelsen svarade den 17 januari 2014 och uppgav att sökande måste ha avlagt den första juridiska statsexamen. H.J. Maniero genmälde att den "femåriga examen" som han erhållit i Armenien var jämförbar med den andra juridiska statsexamen, eftersom den ger innehavaren rätt att inneha juridiskt ämbete eller att verka som advokat i det landet. Han påstod att stiftelsens krav kunde stå i strid med AGG såsom diskriminering på grund av etniskt eller socialt ursprung.

11. H.J. Maniero ansökte inte om stipendiet. I påföljande skriftväxling med stiftelsen påstod han att det var stiftelsens negativa inställning som avskräckt honom från att göra det.

12. H.J. Maniero väckte talan vid Landgericht (regional domstol, Tyskland) med yrkande om att stiftelsen skulle förpliktas att upphöra med och avhålla sig från diskriminering på grund av hans ålder eller ursprung och betala honom 18 734,60 euro i skadestånd samt ersättning för resekostnader. Denna talan och efterföljande överklagande avslogs.

13. H.J. Maniero överklagade sedan en rättsfråga till Bundesgerichtshof (nedan kallad den hänskjutande domstolen).

6 Enligt dess stadgar består stiftelsens ändamål i att främja högre utbildning av unga personer vars stora vetenskapliga eller konstnärliga talang och personlighet förväntas resultera i särskilda prestationer i samhällets tjänst. Ändamålet med "Bucerius Law Programme" är att erbjuda särskilt dugliga utexaminerade jurister i Tyskland kunskaper i utländska rättssystem och språk samt erfarenhet av att vistas utomlands.

14. Den hänskjutande domstolen har förklarat att överklagandet endast kan vinna bifall om utdelning av stipendier omfattas av begreppet utbildning i 2.1.7 § AGG, som införlivar artikel 3.1 g i direktiv 2000/43 med tysk rätt. Om så är fallet blir nästa fråga huruvida kravet på att ha avlagt den första juridiska statsexamen utgör diskriminering som förbjuds i 3.2 § AGG, som införlivar artikel 2.2 b i direktiv 2000/43 med tysk rätt. Mot denna bakgrund har den hänskjutande domstolen ställt följande frågor till EU-domstolen:

”1) Omfattas en registrerad förenings tillhandahållande av stipendier som ska främja forskning eller studier utomlands av begreppet ’utbildning’ i den mening som avses i artikel 3.1 g i direktiv 2000/43/EG?

2) Om den första frågan ska besvaras jakande:

Utgör villkoret att sökanden ska ha avlagt första juridisk statsexamen (Erstes Juristisches Staatsexamen) i Tyskland för att komma i fråga för de stipendier som nämns i den första tolkningsfrågan indirekt diskriminering i den mening som avses i artikel 2.2 b i direktiv 2000/43/EG, om en sökande som är EU-medborgare visserligen har avlagt en jämförbar examen i ett land som inte hör till Europeiska unionen och valet av denna studieort inte har samband med sökandens etniska ursprung, men hade kunnat avlägga en första juridisk statsexamen efter juridikstudier i Tyskland precis som en infödd, eftersom han är bosatt i Tyskland och talar tyska flytande?

Gör det någon skillnad att stipendieprogrammet syftar till att, utan diskriminering, ge personer som har avlagt juridisk examen i Tyskland kunskap om utländska rättssystem, utlandserfarenhet och språkkunskaper genom att främja forskning och studier utomlands?”

15. Skriftliga yttranden har getts in av stiftelsen, den tyska regeringen och Europeiska kommissionen. H.J. Maniero, stiftelsen, den tyska regeringen och kommissionen yttrade sig muntligen vid förhandlingen den 30 maj 2018.

16. På domstolens begäran begränsar jag detta förslag till att avse den första frågan.

Bedömning

17. Den hänskjutande domstolen söker klarhet i huruvida en registrerad förenings utdelning av stipendier avsedda att främja projekt avseende forskning och studier utomlands utgör ”utbildning” och omfattas av tillämpningsområdet för artikel 3.1 g i direktiv 2000/43. Jag konstaterar inledningsvis att detta mål rör begreppet ”utbildning” i den mening som avses i direktiv 2000/43, och *inte* de möjliga följderna i fråga om erkännande av examina och fri rörlighet för personer.

18. Stiftelsen och den tyska regeringen har hävdat att begreppet utbildning ska tolkas så, att det inte innefattar utdelning av stipendier. De grundar i huvudsak sina argument på direktivets förarbeten och systematik.

19. Kommissionen har å andra sidan hävdat att direktiv 2000/43 ska ges en vid tolkning, och H.J. Maniero delar denna uppfattning. Utdelning av stipendier ska följaktligen anses utgöra ”utbildning” enligt artikel 3.1 g.

20. Enligt domstolens fasta praxis följer det såväl av kravet på en enhetlig tillämpning av unionsrätten som av likhetsprincipen, att ordalydelsen i en unionsbestämmelse som inte innehåller någon uttrycklig hänvisning till medlemsstaternas rättsordningar för fastställandet av bestämmelsens innebörd och tillämpningsområde, i regel ska ges en självständig och enhetlig tolkning inom hela unionen. Samtidigt som ordalydelsen i direktiv 2000/43 inte ger någon särskild vägledning beträffande hur termen

”utbildning” ska förstås, innehåller den inte någon hänvisning till nationell rätt rörande innebörden av denna term. Härav följer att ”utbildning” vid tillämpningen av direktivet ska anses utgöra ett självständigt unionsrättsligt begrepp som ska tolkas enhetligt i samtliga medlemsstater. [7]

21. Som domstolen konsekvent har förklarat ska betydelsen och räckvidden av en term för vilken unionsrätten inte ger någon definition fastställas i överensstämmelse med dess normala betydelse i vanligt språkbruk, med beaktande av det sammanhang i vilket den används och de mål som eftersträvas med de föreskrifter som den ingår i. [8]

22. Utbildning uppfattas vanligen som en ”handling eller process för förvärv av kunskaper, särskilt systematiskt under barndomen och uppväxten”. [9] Det råder ingen brist på belysande definitioner av ”utbildning”. [10] International Standard Classification of Education (2011) anger således ”processer enligt vilka samhällen medvetet överför sin samlade information, kunskaper, förståelse, inställningar, värderingar, färdigheter, kompetenser och beteenden mellan generationer. Den innefattar kommunikation som är utformad för att ge upphov till inlärning”. [11] Härav följer att utbildning är en intellektuell process. Utbildning har således två aspekter, den ena är konkret (den är ”intellektuell”), och den andra är funktionell (den är en ”process”). Vanligen, men inte alltid, sker utbildning vid en skola eller ett universitet. Jag inkluderar forskning i begreppet utbildning när den sker vid en institution för utbildning, då syftet med sådan forskning är att förvärva och överföra kunskaper snarare än att tjäna kommersiella mål. Även om man i första hand har unga personer i åtanke när det gäller utbildning är det viktigt att understryka att utbildning rör alla åldrar. I dag spelar livslångt lärande en viktig roll i den individuella yrkesmässiga och personliga utvecklingen. [12] Således finns också initiativ som ”université du troisième age”, som gör det möjligt för personer som dragit sig tillbaka från aktivt ekonomiskt liv att vidga sina kunskaper.

23. Det är inte uppenbart att den normala betydelsen av ordet ”utbildning”, som jag konstaterar är mycket vid, nödvändigtvis innefattar utdelning av stipendier.

24. Jag övergår därför till det sammanhang och de mål som eftersträvas med de föreskrifter som denna term ingår i.

7 Se, för ett liknande resonemang, dom av den 2 mars 2017, J. D., C-4/16, EU:C:2017:153, punkterna 23 och 24 och där angiven rättspraxis.

8 Dom av den 3 september 2014, Deckmyn och Vrijheidsfonds, C-201/13, EU:C:2014:2132, punkt 19 och där angiven rättspraxis.

9 Denna definition av utbildning återfinns i *Collins English Dictionary*. *The Oxford English Dictionary* som anger ”process för att ge eller mottaga systematisk undervisning, särskilt vid en skola eller universitet”. Gemensamt motsvarar de två definitionerna en vanlig uppfattning om vad ”utbildning” betyder.

10 På franska förefaller definitionen av ”education” i *Petit Robert* vara ännu vidare: ”mise en œuvre des moyens propres à assurer la formation et le développement d'un être humain”. På tyska, rättegångsspråket i förevarande mål, anger *Duden – Deutsches Universalwörterbuch* under ”Bildung”, ”a) das Bilden (5), Erziehung: die B. der Jugend; mehr für die B. tun; b) das Gebildetsein; das Ausgebildetsein; erworbenes Allgemeinwissen: eine wissenschaftliche, künstlerische, humanistische B.; seine B. vervollständigen, vertiefen; eine umfassende B. besitzen; eine vorzügliche B. erhalten; ein Mann von B. (ein gebildeter Mann); das gehört zur allgemeinen B. (das sollte jeder Gebildete wissen); c) (seltener) gutes Benehmen: sie hat keine B. (weiß nicht, was sich schickt)”.
Ur ett etymologiskt perspektiv visar en genomgång av de olika språkversionerna av direktivet att sju av dem (engelska: education, franska: éducation, maltesiska: edukazzjoni, polska: edukacji, portugisiska: educação, rumänska: educaţia och spanska: educación) använder ett ord som etymologiskt härrör från det latinska verbet *educare*,”uppfostra, uppföda, utbilda”, som är besläktat med *educere*, ”ta ut, leda fram”.

11 International Standard Classification of Education är den standard för internationell klassificering för organisering av utbildningsprogram och tillhörande examina enligt nivåer och områden som föreslås av Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur (Unesco). Denna definition återges delvis i definitionen av ”utbildning” i artikel 2 d i Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 452/2008 av den 23 april 2008 om framställning och utveckling av statistik om utbildning och livslångt lärande (EUT L 145, 2008, s. 227).

12 I Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 1288/2013 av den 11 december 2013 om inrättande av ”Erasmus+”: Unionens program för allmän utbildning, yrkesutbildning, ungdom och idrott och om upphävande av besluten nr 1719/2006/EG, nr 1720/2006/EG och nr 1298/2008/EG (EUT L 347, 2013, s. 50) definieras ”livslångt lärande” som ”all allmän utbildning, yrkesinriktad utbildning, icke-formellt och informellt lärande under hela livet som leder till bättre kunskaper, färdigheter, kompetenser eller samhällsdeltagande ur ett personligt, medborgerligt, kulturellt, samhälleligt och/eller arbetsrelaterat perspektiv, inklusive tillhandahållandet av rådgivning och vägledning”.

25. Syftet med direktiv 2000/43 är att fastställa en ram för bekämpning av diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung för att genomföra principen om likabehandling i medlemsstaterna.[13] Inom ramen för dess materiella tillämpningsområde utgör direktivet ett konkret uttryck för principen om icke-diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung, vilken fastställs i artikel 21 i stadgan.[14] Skälen i direktivet beskriver skydd mot diskriminering som en grundläggande rättighet och hänvisar således till olika internationella avtal som erkänner den rättigheten.[15]

26. Dessutom sökte unionslagstiftaren, i skälen 9, 12 och 13, klarlägga att i) diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung kan undergräva förverkligandet av målen i EG-fördraget, särskilt förverkligandet av en hög sysselsättningsnivå och en hög nivå på det sociala skyddet, en höjning av levnadsstandarden och livskvaliteten samt ekonomisk och social sammanhållning och solidaritet, och att sådan diskriminering även kan undergräva strävan att utveckla Europeiska unionen som ett område med frihet, säkerhet och rättvisa, och att ii) förbudet mot all diskriminering av detta slag i synnerhet är att säkerställa utvecklingen av demokratiska och toleranta samhällen där alla kan vara delaktiga, oavsett ras eller etniskt ursprung.[16]

27. Direktiv 2000/43 har ett brett tillämpningsområde. Tillämpningsområdet med avseende på person (*ratione personae*) omfattar alla fysiska personer och skyddar dem mot diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung.[17] Detta skydd är tillämpligt på både den offentliga och den privata sektorn, inklusive offentliga organ.[18] Det materiella tillämpningsområdet (*ratione materiae*) går utöver tillträde till förvärvsarbete och verksamhet som egenföretagare och omfattar samtliga områden som uttömmande förtecknas i artikel 3.1.[19]

28. Domstolen har konsekvent slagit fast att med beaktande av dess syfte och arten av de rättigheter som det är avsett att skydda, kan tillämpningsområdet för direktiv 2000/43 inte definieras restriktivt.[20] Denna slutsats är tillämplig på de termer i direktivet som definierar dess materiella tillämpningsområde, såsom anställning, yrkesvägledning och yrkesutbildning, anställningsvillkor, socialt skydd och sociala förmåner och, naturligtvis, utbildning.[21]

29. Omfattar denna breda tolkning av termen ”utbildning” även utdelning av stipendier?

30. Utdelning av stipendier motsvarar inte som sådan den intellektuella process som utgör utbildning. Den rör tillgång till utbildning.

31. Jag anser emellertid att tillgång till utbildning utgör en väsentlig beståndsdel av själva utbildningen, särskilt när det gäller en rättsakt som bekämpar diskriminering.

32. Om tillgång till utbildning skulle utelämnas, vad återstår då av begreppet ”utbildning” när det gäller bekämpning av diskriminering? I ett klassrum (för att ta ett mycket klassiskt exempel på utbildning) kan alla sitta längst fram och alla kan ställa frågor. Nuförtiden skulle det vara otänkbart att en viss etnisk grupp måste sitta längst bak och inte få ställa frågor till läraren. Det är lika självklart att alla

13 Artikel 1.

14 Dom av den 16 juli 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, punkterna 58 och 72 och där angiven rättspraxis.

15 Skäl 3.

16 Se också dom av den 16 juli 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, punkt 74.

17 Artikel 3.1 och skäl 16. Det tillerkända skyddet utsträcks om det är lämpligt till juridiska personer om de blir utsatta för diskriminering på grund av sina medlemmars eller delägares ras eller etniska ursprung.

18 Artikel 3.1.

19 Se skäl 12 i direktivet och dom av den 12 maj 2011, Runevič-Vardyn och Wardyn, C-391/09, EU:C:2011:291, punkterna 41 och 42. I detta avseende är tillämpningsområdet bredare än för rådets direktiv 2000/78/EG av den 27 november 2000 om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet (EGT L 303, 2000, s.16).

20 Dom av den 16 juli 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, punkt 42 och där angiven rättspraxis.

21 Se, för ett liknande resonemang, beträffande tillgång till och tillhandahållande av varor (artikel 3.1 h i direktiv 2000/43), dom av den 16 juli 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria, C-83/14, EU:C:2015:480, punkt 43.

elever ska betygsättas enligt samma kriterier, efter deras prestationer och inte på grund av deras ras eller etniska ursprung och att alla elever ska erhålla samma examen efter att framgångsrikt ha tagit del av samma undervisning. [22] Men möjligheten att bli antagen till alla skolor och all undervisning på samma villkor motsvarar *tillgång* till utbildning. Utan denna tillgång kan det inte föreligga någon utbildning. För att vara tydlig inbegriper ordet ”utbildning” med nödvändighet även ”tillgång till” utbildning. De hör ihop och beror av varandra och att skilja dem åt skulle beröva direktivet dess syfte att bekämpa diskriminering i samband med utbildning.

33. Tillgång till utbildning består naturligtvis av många komponenter. Det kan vara fysisk tillgång till en byggnad, införandet av en ordning för begränsad antagning för att kontrollera studentantalet, möjligheten att låna eller köpa böcker, möjligheten att betala för levnadsomkostnader (bland många andra). Således utdelar skolor, universitet och andra institutioner ofta stipendier för att täcka avgifterna för utbildningsprogram, resekostnader förenade med studier utomlands eller kostnader för uppehället (antingen i pengar eller in natura såsom tillhandahållande av kostnadsfria bostäder eller måltider).

34. Finansiering är en väsentlig aspekt av tillgång till utbildning. Uteslutande av en viss etnisk grupp från denna finansiering innebär, särskilt i fall av utbildningsprogram med mycket höga avgifter, ett uteslutande av denna grupp från utbildningen. Detta bevarar eventuell pågående diskriminering av gruppen i fråga. Som kommissionen anförde i sitt förslag till direktivet är en utbildning av god kvalitet en förutsättning för en framgångsrik integrering i samhället och därför måste det läggas vikt vid likabehandling i urvalsförfaranden (det vill säga tillgång till utbildning). [23] En teleologisk tolkning av ”utbildning” talar tydligt till förmån för att låta frågan om tillgång till utbildning omfattas av direktivet.

35. En analys av termen ”utbildning” i ett mer allmänt unionsrättsligt sammanhang pekar på samma slutsats. Såväl rätten till utbildning (och tillgång till yrkesutbildning) som skydd mot diskriminering på grund av ras eller etniskt ursprung är grundläggande rättigheter som erkänns i artiklarna 14 respektive 21 i stadgan. För att avgöra hur ”utbildning” ska tolkas i den mening som avses i direktiv 2000/43 är det viktigt att hålla i minnet att frågan befinner sig på skiljelinjen mellan två grundläggande rättigheter.

36. Det framgår av domstolens praxis att begreppet utbildning ska ges en vid tolkning i mål rörande likabehandling, så att det innefattar aspekter av tillgång till utbildning. Således fann domstolen beträffande en talan som väckts av två tyska studenter, för vilka Nederländerna hade vägrat bevilja studiestöd på samma sätt som för nederländska studenter, att likabehandlingsprincipen för tillträde till utbildning för barn till utländska arbetstagare i artikel 12 i förordning (EEG) nr 1612/68 [24] inte endast avser regler om själva tillträdet utan också allmänna bestämmelser som avser att underlätta deltagande i utbildningen. [25]

22 Jag stannar upp för att konstatera att segregation på grund av ras eller etniskt ursprung i samband med utbildning var norm under apartheidregimen i Sydafrika och att kvinnor, trots att de avlagt exakt samma examina som manliga studenter, inte antogs vid Cambridge University förrän i december 1947.

23 Förslag till rådets direktiv om genomförandet av principen om likabehandling av enskilda personer oavsett ras eller etniskt ursprung, KOM (1999) 566 slutlig (nedan kallat kommissionens förslag), s. 5.

24 Rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen (EGT L 257, 1968, s. 2; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 33), som upphävts genom Europaparlamentets och rådets förordning (EU) nr 492/2011 av den 5 april 2011 om arbetskraftens fria rörlighet inom unionen (EUT L 141, 2011, s. 1). Jag noterar att denna förordning inspirerade kommissionen och dess förklaring av vissa uttryck som används i direktiv 2000/43, kommissionens förslag, s. 7.

25 Se dom av den 15 mars 1989, Echternach och Moritz, 389/87 och 390/87, EU:C:1989:130, punkt 33. I ett tidigare mål som också rörde artikel 12 i förordning nr 1612/68 fann domstolen i dom av den 3 juli 1974, Casagrande, 9/74, EU:C:1974:74, punkt 7, att ”en förutsättning för integration när det gäller barn till en utländsk arbetstagare som önskar delta i högre undervisning, är att detta barn på samma villkor som de barn som är medborgare i staten kan komma i åtnjutande av förmåner … avseende utbildningsstöd”.

37. Vid tolkning av artikel 7 i EEG-fördraget (nu artikel 21.2 FEUF) fann domstolen på ett liknande sätt att likabehandling avseende villkoren för tillgång till yrkesutbildning inte endast gäller för de krav som fastställs av utbildningsinstitutionen i fråga, såsom inskrivningsavgifter, utan även varje åtgärd som kan hindra utövandet av den rättigheten såsom rätten att uppehålla sig i den medlemsstat där undervisningen äger rum. [26]

38. I målet Bidar har domstolen förklarat att mot bakgrund av införandet av begreppet unionsmedborgarskap i EG-fördraget och ett kapitel som bland annat rör utbildning och yrkesutbildning, befinner sig en unionsmedborgare som lagligt uppehåller sig i en annan medlemsstat i en situation som faller inom tillämpningsområdet för förbud mot diskriminering på grund av nationalitet när denne ansöker om bistånd till studerande som är avsett att täcka kostnader för uppehälle. I det målet gjorde domstolen inte någon åtskillnad mellan de olika aspekter av tillgång till utbildning som finansieringen var avsedd att täcka. [27]

39. Som kommissionen dessutom framhöll vid förhandlingen utgjorde artikel 165 FEUF, som reglerar Europeiska unionens behörighet i fråga om utbildning, rättslig grund för inrättandet av Erasmus+-programmet, som omfattar bland annat finansiering av individens rörlighet i utbildningssyfte, trots att nämnda bestämmelse inte uttryckligen nämner finansiering av studier. [28] Detta är enligt min uppfattning ett uttryck för den betydelse som EU-lagstiftaren tillmäter tillgång till utbildning som en väsentlig aspekt av utbildning.

40. För att avgöra huruvida beviljande av ett stipendium eller stöd omfattas av artikel 3.1 g i direktiv 2000/43 skulle jag likväl inte söka vägledning av artikel 11.1 b i rådets direktiv 2003/109/EG (en tanke som behandlades under förhandlingen). [29] Den bestämmelsen rör likabehandling av varaktigt bosatta med medborgare i värdmedlemsstaten vad beträffar ”utbildning och yrkesutbildning, inklusive möjligheterna att få bidrag och stipendier för studier i enlighet med nationell lagstiftning”. Det framgår av hänvisningen till ”nationell lagstiftning” att tolkningen av den bestämmelsen i fråga om vad som utgör ”bidrag och stipendier” inte ska göras enligt de principer som är tillämpliga på självständiga unionsrättsliga begrepp (se punkterna 20 och 21 ovan). Mot bakgrund härav och av de två direktivens olika tillämpningsområden i materiellt och personligt hänseende anser jag att det inte är lämpligt att dra några slutsatser med ledning av direktiv 2003/109 för tolkningen av ”utbildning” i samband med direktiv 2000/43.

41. Vad beträffar förarbetena till direktiv 2000/43 angav artikel 3.1 g i kommissionens förslag att räckvidden av ”utbildning” skulle anses omfatta ”utbildningsstöd och stipendier, med full respekt för medlemsstaternas ansvar för undervisningens innehåll och utbildningsväsendets uppbyggnad och deras kulturella och språkliga skillnader”. [30] Denna förklaring togs emellertid bort i direktivets slutliga text som antogs av rådet. Stiftelsen och den tyska regeringen anser att detta tyder på att EU-lagstiftaren medvetet valde att utesluta utbildningsstöd och stipendier från tillämpningsområdet för denna bestämmelse.

42. Jag delar inte denna tolkning.

26 Dom av den 26 februari 1992, Raulin, C-357/89, EU:C:1992:87, punkt 34.

27 Dom av den 15 mars 2005, C-209/03, EU:C:2005:169, punkterna 39–42. Den domen innebar en utveckling från tidigare rättspraxis där domstolen hade förklarat att på gemenskapsrättens (dåvarande) utvecklingsstadium låg utbildning och bidrag till studerande för uppehälle och undervisning utanför behörigheten för EEG, se dom av den 21 juni 1988, Lair, 39/86, EU:C:1988:322, punkt 15.

28 Förordning (EU) nr 1288/2013.

29 Rådets direktiv 2003/109/EG av den 25 november 2003 om varaktigt bosatta tredjelandsmedborgares ställning (EUT L 16, 2004, s. 44).

30 Kommissionens förslag, s. 8.

43. Den mening som togs bort i den slutliga texten innehöll också skyldigheten att respektera medlemsstaternas ansvar för undervisningens innehåll och utbildningsväsendets uppbyggnad. Den meningen återger ordagrant artikel 165.1 FEUF, som ligger till grund för unionens behörighet i fråga om utbildning. Även om sistnämnda bestämmelse inte utgör en av de rättsliga grunderna för direktiv 2000/43 är det materiella tillämpningsområdet för det direktivet naturligtvis begränsat till den befogenhet som tilldelats EU. [31] Således kan lagstiftarens avsikt när denne raderade meningen ”med full respekt för medlemsstaternas ansvar för undervisningens innehåll och utbildningsväsendets uppbyggnad och deras kulturella och språkliga skillnader” från artikel 3.1 g i direktiv 2000/43, inte ha varit att ändra bestämmelsens räckvidd. Visserligen föreligger ingen visshet beträffande lagstiftarens avsikt när denna formulering togs bort, men det tautologiska ordvalet är en trolig förklaring. Borttagandet förenklar bestämmelsens ordalydelse utan att ändra dess omfattning, samtidigt som de valda termernas självständiga karaktär framhålls genom att hänvisningen till medlemsstaternas behörighet tas bort. Logiskt sett gäller samma slutsats för den första delen av meningen som togs bort, det vill säga ”inklusive utbildningsstöd och stipendier”. Stiftelsen och den tyska regeringen har hävdat att dessa ord togs bort för att begränsa definitionen av begreppet ”utbildning”. Men motsatsen kan vara lika sann, nämligen att borttagandet skedde för att åstadkomma en bred definition.

44. Denna slutsats påverkas inte av den omständigheten att andra termer som definierar direktivets tillämpningsområde (i punkterna a–e och h i artikel 3.1) förklaras ytterligare med en mening som börjar med ”inklusive”. Inte heller övertygas jag av argumentet att förhållandet att yrkesvägledning och yrkesutbildning nämns separat i artikel 3.1 b tyder på en avsikt att begränsa räckvidden av begreppet utbildning.

45. Yrkesvägledning och yrkesutbildning har ett nära samband med tillgång till anställning och nämns således i direkt anslutning till det begreppet. När yrkesutbildning var den enda term som var knuten till utbildning i EEG-fördraget fann domstolen att universitetsstudier i allmänhet utgör ”yrkesutbildning” i den mening som avses i artikel 128 EEG, och att en extra inskrivningsavgift som togs ut av studenter som var medborgare i andra medlemsstater således utgjorde diskriminering på grund av nationalitet i strid med artikel 7 EEG. Det är tydligt att domstolen i det målet gav termen ”yrkesutbildning” en bred och teleologisk tolkning för att förbjuda diskriminering på grund av nationalitet i samband med universitetsutbildning. Det föreligger här en analogi med förevarande mål såtillvida att samma tolkningsmetoder ska tillämpas i syfte att åstadkomma en vidare tillämpning av regeln i fråga. [32]

46. Kommissionen anförde vid förhandlingen att utdelning av stipendier också kan omfattas av artikel 3.1 f i direktiv 2000/43 (sociala förmåner). Den frågan kan bli viktig om domstolen skulle finna att utdelning av stipendier inte omfattas av utbildning.

47. I kommissionens förslag anges att sociala förmåner är av ekonomisk eller kulturell art, såsom nedsatta priser på kollektivtrafik och subventionerade skolmåltider för barn i familjer med låg inkomst. [33] Domstolen har redan slagit fast att bistånd till försörjning och utbildning som beviljas för genomförande av universitetsstudier, vilka leder till en yrkesbehörighet, är en social förmån i den mening som avses i artikel 7.2 i förordning nr 1612/68. [34] Enligt min uppfattning gäller detta finansiering av studier som är ”horisontell”, det vill säga som beviljas envar enligt kriterier som till exempel har samband med studenternas eller deras föräldrars inkomst- eller anställningsförhållanden. Jag anser att sådana fall har samband med både tillgång till ”utbildning” och avser en ”social förmån”.

31 Artikel 3.1 i direktivet.

32 Se dom av den 2 februari 1988, Blaizot m.fl., 24/86, EU:C:1988:43, punkterna 10–24, särskilt punkterna 19, 20 och 24.

33 Kommissionens förslag, s.7.

34 Se dom av den 15 december 2016, Depesme m.fl., C-401/15 till C-403/15, EU:C:2016:955, punkt 38 och där angiven rättspraxis. Kommissionens förslag hämtar uttryckligen inspiration (på s. 7) från förordning nr 1612/68 rörande begreppet ”sociala förmåner”.

Detta betyder att det inte kan uteslutas att de två bestämmelsernas tillämpningsområden överlappar varandra. När finansiering emellertid ges till ett begränsat antal studenter enligt kriterier som avser deras akademiska prestationer eller andra meriter (såsom förefaller vara fallet i målet vid den nationella domstolen) är det min uppfattning att sådan finansiering ska anses omfattas av uttrycket ”utbildning”.

48. Det följer av ovanstående att termen ”utbildning” i den mening som avses i direktiv 2000/43 ska ges en vid tolkning och att den innefattar aspekter som avser tillgång till utbildning, såsom finansiering medelst stipendier. Det ska emellertid föreligga ett verkligt samband mellan finansieringen och utbildningen. Ett stipendium har ett sådant verkligt samband med utbildning när det avser inskrivnings- och undervisningsavgifter, resekostnader för deltagande i undervisning i en annan stat eller kostnader för uppehälle, när syftet är att möjliggöra för studenten att delta i undervisningen. [35] Det ankommer på den nationella domstolen att kontrollera huruvida så är fallet.

49. Min slutsats är därför att begreppet ”utbildning” i den mening som avses i artikel 3.1 g i direktiv 2000/43 omfattar utdelning av stipendier som avser att främja forskningsprojekt och studier utomlands. Det ankommer på den nationella domstolen att kontrollera huruvida det föreligger ett verkligt samband mellan finansieringen och ”utbildning”.

Förslag till avgörande

50. Mot bakgrund av ovanstående föreslår jag att domstolen besvarar den fråga som hänskjutits av Bundesgerichtshof (Federala högsta domstolen, Tyskland) enligt följande:

Begreppet ”utbildning” i den mening som avses i artikel 3.1 g i rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung, omfattar utdelning av stipendier som avser att främja forskningsprojekt och studier utomlands. Det ankommer på den nationella domstolen att kontrollera huruvida det föreligger ett verkligt samband mellan finansieringen och ”utbildning”.

35 I detta avseende är det min uppfattning att EU-rätten tydligt har utvecklats efter det att domstolen i dom av den 21 juni 1988, Brown, 197/86, EU:C:1988:323 i punkt 18, förklarade att ”på gemenskapsrättens nuvarande utvecklingsstadium omfattas i princip inte ett bidrag som beviljas till studerandes uppehälle och utbildning av EEG-fördragets tillämpningsområde enligt artikel 7 i fördraget”. Se dom av den 15 mars 2005, Bidar, C-209/03, EU:C:2005:169, punkterna 39–42,som anges i punkt 38 ovan. Detta måste i än högre grad vara fallet när det gäller direktiv 2000/43, mot bakgrund av dess syfte och systematik som behandlats i punkterna 24 och följande punkter ovan.